

The Analysis and Evaluation of the Centrifugal Trend of Iranian Ethnic Groups

Sohrab Asgari

Corresponding author, Faculty Member Payam Noor University, Tehran, Iran, Iran. E-mail: s.asgari@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Paper

Article history:

Received: 29 June 2025

Received in revised form: 23
October 2025

Accepted: 10 November 2025

Keywords:

Iranian ethnic groups,
nation building,
centrifugal trends,
centripetal trends,
SWOT.

ABSTRACT

One of the foundations of a country is the nation, and nations are the outcome of nation-building. Nation-building is an evolutionary stage for the identity of a political unit. In the process of nation-building, ethnic groups, while maintaining parts of their spiritual and ritual identities, participate in the emergence of a comprehensive concept in a wider space and create a national territory. The performance of the government as the main organizer and manager of the land is decisive in the consistency of the nation-building process. Positive performance drives convergence and ethnic groups are on the path of centralization, and otherwise they will move on the path of decentralization. Iran is one of the countries whose constituent ethnic groups are enormous. The participation of Iranian ethnic groups in the stability of the country has been a positive feature for them, but due to the lack of comprehensive development and justice, we are now witnessing divergence among some ethnic groups in some cases. The problem of divergence among Iranian ethnic groups is a challenge that threatens the consistency of nation-building and is the subject of this research. The findings of the present research, which was as an analytical-causal research conducted in a library manner and utilized the SWOT model, emphasize that divergence among Iranian ethnic groups is a direct result of government performance. The failure to implement development programs, expand welfare, and reproduce justice has been among the most important causes of divergence among Iranian ethnic groups.

Cite this article: Asgari, S. (2025). The Analysis and Evaluation of the Centrifugal Trend of Iranian Ethnic Groups. *New Geopolitics Research*, 2 (2), 37-58.

© The Author(s).

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.2.2.3>

Introduction

The ethnic groups that make up a nation in a country are not equal in number. An ethnic group may have a large population, in which case it is considered a majority. When the population of the ethnic group is smaller compared to the main ethnic group, then that ethnic group or groups are placed in the minority group and categorized according to race, religion, language, culture, and sect. Iran has one of the most diverse populations in the world in terms of ethnicity. In addition to Persian, Azeri, Kurdish, Luri, Balochi, Turkmen, Arabic, and other languages are spoken in Iran and are considered as living languages. Countless linguistic groups also live in Iran. The ethnic groups that make up the Iranian nation have maintained their identity over the years and have even come to power at times. Maintaining the tribal, ethnic, and tribal structure has been a political, social, and geographical reality in Iran over the past years.

The lack of inclusive development programs, the unequal redistribution of justice across the country's geographical area, and the focus on certain regions or population centers have caused a rift in the relationships between ethnic groups, the government, and other ethnic groups. The behavioral patterns of Iranian ethnic groups in recent centuries indicate a trend called centripetalism. The presence of various ethnic groups, alongside the failure to achieve implemented programs that are seen as indicators of the government's performance, provide the basis for tension in the national unity of ethnic groups. Today, the centripetalism of ethnic groups poses a challenge for the political organization of space.

Method

The current research is governed by an inductive approach and has been conducted following the methodology of political geography studies. It consists of two parts: qualitative and quantitative. The qualitative section is analytical and descriptive in nature, conducted through a thorough review of articles, books, reports, and various sources to extract relevant information. The quantitative aspect of the research utilized the SWOT model. Questionnaires were developed to assess internal and external factors, including strengths, weaknesses, opportunities, and threats. The results were analyzed and the model stages were carried out accordingly.

Results and Discussion

As a historical-geographical fact, most of the people in Iran are of Persian descent. The foundation of the comprehensive government was established during the Median period. Although there were many other ethnic groups in the Median territory with their own local languages, Persians are the second largest ethnic group in Iran. The speakers of the Turkic language are scattered throughout Iran due to historical events and economic activities, but they primarily reside in the provinces of East Azerbaijan, West Azerbaijan, Ardabil, and Zanjan. Their geographical territory extends beyond these provinces, with some Turkic speakers also living in Hamedan, Markazi, Tehran, Qazvin, Alborz, and Qom. Additionally, Turkish-speaking compatriots can be found in the Khorasan, Isfahan, Chaharmahal Bakhtiari, Fars, and Kurdistan regions.

Azeris: The Azeri-speaking people of Iran have always strived to preserve the territorial integrity and unity of the country. Behaviors that go against national interests are typically isolated incidents resulting from the government's failure to promote development and justice. Factors such as cultural, economic, and political deprivation as well as media insults have influenced attitudes towards national identity, leading to a tendency towards ethnic identity.

Kurds: The Kurds of Iran have a geographical presence that extends beyond the country's borders, with Iranian Kurdistan having an ethno-linguistic connection to Turkey and Iraq. The Kurdish region includes southern Turkey, northern Iraq, and northeastern Syria, with nearly 75

percent of Kurds following the Shafi'i religion. Around eleven percent of Kurds are Shia and predominantly reside in Iran.

Balochs: The Baloch people of Iran primarily live in the provinces of Sistan and Baluchestan, Kerman, and Hormozgan. The Baloch language is a Western Iranian language with two main dialects, Makrani and Sarhdi. Baloch culture is deeply rooted in tribal traditions.

Sistan and Baluchistan Province has gained considerable importance due to its geographical location in the southeast of the country, with proximity to Afghanistan and Pakistan on one side and the northern shores of the Sea of Oman on the other side. In addition to the Baluchis, the Sistanis also reside in this province.

Turkmen: Turkmen compatriots, live in the northeastern geographical area of Iran, encompassing the provinces of Golestan and North Khorasan. Their geographical distribution extends beyond this region, crossing international borders to the north. The Turkmen prioritize intra-ethnic relations over extra-ethnic ones, making them an introverted group. They view inter-ethnic marriages as appropriate due to their adherence to ethnic and racial norms.

Arabs: Iranian Arabs are scattered across the provinces of Khuzestan, Bushehr, and Hormozgan, with linguistic minorities also present in Kerman, Fars, Khorasan, and Ilam. The majority of Iranian Arabs are Shiites and have their own traditions and customs, reflected in their clothing similar to other Arab ethnic groups.

Lors: Lors are an original Iranian ethnic group with a wide geographical distribution, primarily in the Zagros regions but also in cities and metropolises across Iran. While exact population statistics for the Lors is unavailable, their geographical area includes a significant portion of southwest and south Iran, ranging from Bandar Bushehr and Kohmareh Sorkh in southwest Shiraz to the border areas of Iran and Iraq.

The lack of inclusive development and justice poses a significant challenge in the political management of space, especially in countries like Iran where ethnic groups hold importance. The unequal development and distribution of justice within the country and its provinces is a pressing issue that needs to be addressed. One of the features of these centrifugal regions in the country is their underdevelopment. These regions are synonymous with underdeveloped areas, with the main cause being the intensification of injustice. Studies have indicated a significant disparity in relative development among the country's provinces, with incomplete and non-comprehensive development leaving marginalized areas, particularly those aligned with ethnic regions, behind.

Conclusions

The emergence of decentralization is influenced by government performance and governance style. Good governance can essentially prevent decentralization from occurring. Without decentralization, centralization becomes the norm. In this scenario, attempts by enemies of a nation to exploit ethnic groups will be futile. However, if decentralization arises due to government performance, resources will need to be allocated towards strengthening national unity and eliminating the need for decentralization. It is clear that decentralization is a hindrance, and to ensure the stability and survival of a country, the root causes of decentralization must be addressed.

This study highlights that the lack of inclusive development and fairness in the country, particularly in ethnic regions, has created opportunities for foreign intervention and decentralization. Disparities in budget allocation and land use planning also contribute to this issue. If these problems persist, decentralization will only worsen. Therefore, it is recommended to make efforts to reduce decentralization and promote centralization. Fairness should be promoted and expanded, and the focus should be put on developing ethnic regions.

تحلیل و ارزیابی مرکزگرایی اقوام ایرانی

سهراب عسگری ✉

نویسنده مسئول، عضو علمی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: s.asgari@pnu.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>یکی از پایه‌های پیدایش کشور، ملت است و ملتها فرایند جریان ملت‌سازی هستند. ملت‌سازی مرحله تکاملی برای هویت‌بخشی یک واحد سیاسی است. در جریان ملت‌سازی، اقوام ضمن حفظ بخشی از هویت‌های معنوی و آیینی خود، در پیدایش مفهومی فراگیر و در یک فضای گسترده‌تر مشارکت می‌کنند و قلمرو ملی را پدید می‌آورند. عملکرد حکومت به عنوان سازمان‌دهنده و مدیریت‌کننده سرزمین در قوام فرایند ملت‌سازی تعیین کننده است. هر اندازه عملکرد مثبتی داشته باشد، اقوام در مسیر مرکزگرایی هستند؛ در غیر این صورت در مسیر مرکزگرایی حرکت خواهند کرد. ایران یکی از کشورهایی است که اقوام تشکیل‌دهنده آن متنوع هستند. مشارکت اقوام ایرانی در پایداری کشور یک ویژگی مثبت برای آنها بوده است؛ اما به دلیل فراگیر نشدن توسعه و عدالت، اکنون در مواردی شاهد بروز مرکزگرایی در میان برخی از اقوام هستیم. مشکل مرکزگرایی در اقوام ایرانی، چالشی است که قوام ملت‌سازی را تهدید می‌کند و موضوع این پژوهش است. یافته‌های این پژوهش که از نوع تحلیلی-علی است، و به شیوه کتابخانه‌ای و با استفاده از مدل سوات انجام شده، تأکید دارد که مرکزگرایی اقوام ایرانی از عملکرد حکومت تأثیر می‌پذیرد. عدم تحقق برنامه‌های توسعه، گسترش رفاه و عدم بازتولید عدالت از مهم‌ترین علت‌های مرکزگرایی در میان اقوام ایرانی بوده است.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۰۱</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۹</p> <p>کلیدواژه‌ها: اقوام ایرانی، ملت‌سازی، مرکزگرایی، مرکزگرایی، سوات.</p>

استاد: عسگری، سهراب. (۱۴۰۴) تحلیل و ارزیابی مرکزگرایی اقوام ایرانی، پژوهش‌های نوین سیاست جغرافیایی، ۲ (۲)، ۳۷-۵۸.

DOI: <https://doi.org/10.22034/nrpg.2.2.3>

ناشر: دانشگاه لرستان

مقدمه

بنیان‌پیدایش کشور بر پایه ملت است. ملت در یک واحد سیاسی همه شهروندان را در برمی‌گیرد که ممکن است دارای ویژگی‌های قومی، فرهنگی و حتی نژادی باشند؛ به عبارت دیگر با در کنار هم قرار گرفتن اقوام گوناگون، ملت تشکیل می‌گردد. ملت، از طرفی پدید آورنده حکومت، تعیین‌کننده وظایف آن و ناظر بر رفتار آن است. از این رو ملت مفهومی فراگیر است. ملت (جمهور) درباره اندیشه سیاسی نیز اثرگذار و تعیین‌کننده است. پذیرش آرمان‌های مشترک و تأکید بر اثربخشی علت یا علت‌های وجودی یک کشور در دوام استقلال از ویژگی‌های ملت است. از آنجا که ملت‌ها ترکیبی از اقوام هستند، به‌ندرت کشوری را می‌توان یافت که ملت آن دارای یک نژاد، یک زبان و یک دین باشد. بیشتر کشورهای جهان در بر گیرنده اقوام گوناگون هستند که به اتفاق هم ملت آن کشور را پدید می‌آورند. قوام این اتفاق بر دوام اصولی است که آن ملت حول آن پدید آمده‌اند.

اقوام تشکیل‌دهنده یک ملت در یک کشور از نظر تعداد با هم برابر نیستند. ممکن است یک قوم دارای جمعیت زیادی باشد، در آن صورت جزو اکثریت محسوب می‌شود. زمانی که جمعیت اقوام در قیاس با قوم اصلی کمتر باشد، در آن صورت آن قوم یا اقوام در گروه اقلیت قرار می‌گیرند و با توجه به نژاد، دین، زبان، فرهنگ، دین و مذهب دسته‌بندی می‌شوند. ویکتور کوزلوف (قوم‌شناس معروف) معتقد است قوم یک سازمان اجتماعی تشکیل یافته‌ای است که بر پهنه سرزمین معینی قرار دارد و شامل مردمی است که در طول تاریخ با هم پیوندهای اقتصادی، فرهنگی، خویشاوندی و... برقرار کرده‌اند (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۷) آنها دارای زبان، ویژگی‌های فرهنگی، ارزشهای اجتماعی و سنت‌های مشترک هستند.

ایران از نظر زبانی از متنوع‌ترین ملت‌ها در دنیا است. علاوه بر زبان فارسی، زبان‌های آذری، کردی، لری، لکی، بلوچی، ترکمن، عربی و... در ایران صحبت می‌شوند و جزو زبان‌های زنده به شمار می‌روند. علاوه بر زبان‌های پیش‌گفته، اقوام زبانی بی‌شماری در ایران زندگی می‌کنند. سایت ethnologue مردم ایران را متشکل از ۶۷ زبان می‌داند (ethnologue.com). در ایران اقلیت‌های دینی، مذهبی و نژادی هم وجود دارند و در پیدایش رنگین‌کمان اقوام ایرانی نقش‌آفرین هستند. اقوام تشکیل‌دهنده ملت ایران هویت خود را در طی سال‌ها حفظ کرده و چه بسا در مواقعی به قدرت هم رسیده‌اند. حفظ ساختار ایلی و قومی و قبیله‌ای یک واقعیت سیاسی، اجتماعی و جغرافیایی در ایران در طی سالیان گذشته بوده است. حاکمیت مرکزی جایگاه رهبران ایلی‌ها را تأیید می‌کرد و آنان نیز به عنوان نمایندگان دولت، دفاع از تمامیت سرزمینی ایران را برعهده داشتند. رفتار سیاسی وحدت‌بخش و هم‌زیستی تاریخی موجب شده بود تا تنوع قومی در طول کلیت جامعه ایرانی (نه در عرض) معنی پیدا کند (محمدیان و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۳۰).

اگرچه مطالعه جامعی درباره چگونگی استقرار اقوام ایرانی در قلمروهای کنونی و مناسبات آنها با یکدیگر صورت نگرفته است، به نظر می‌رسد پراکندگی جغرافیایی اقوام بیشتر از شرایط طبیعی تأثیر پذیرفته است. موقعیت جغرافیایی اقوام اکنون برای حکومت دارای اهمیت ویژه است. قرار گرفتن در مناطق مرکزی کشور هزینه مدیریت آنها را برای حکومت کمتر می‌کند؛ اما قرار گرفتن در حاشیه و نزدیک مرزها، هزینه مدیریت را آنها برای حکومت زیاد کرده است. این موضوع البته به میزان توجه حکومت به این مناطق و توجه به توسعه آنها بستگی دارد. توسعه چنانچه فراگیر نباشد و عدالت نسبی تولید نگردد، مشکل به‌تدریج نمایان می‌شود. فراگیر نکردن برنامه‌های توسعه، فراگیر نکردن بازتوزیع عدالت در گستره جغرافیایی کشور و توجه بیشتر به برخی از مناطق یا کانون‌های جمعیتی، گسست میان پیوندهای اقوام با حکومت و دیگر اقوام را موجب می‌شود. تظاهرات رفتاری اقوام ایرانی در سده‌های اخیر، حکایت از روندی به نام مرکزگریزی دارد. وجود اقوام گوناگون از یک سو و عدم موفقیت در دستیابی به برنامه‌های اجرا شده که ملاک عملکرد حکومت محسوب می‌شود؛ از سوی دیگر زمینه را برای بروز تنش در اتفاق ملی اقوام فراهم می‌کند. مرکزگریزی اقوام امروزه چالشی برای سازمان‌دهی سیاسی فضا است.

این پژوهش تلاش می‌کند ضمن تبیین مفاهیم مرتبط با اقوام، به اقدامات و رفتارهای واگرایانه اقوام مهم ایرانی اشاره و مهم‌ترین علل پیدایش چنین روندی در کشور را تشریح کند.

روش پژوهش

رویکرد حاکم بر این پژوهش استقرایی است و با راهبرد مطالعات جغرافیایی سیاسی انجام شده است. این پژوهش دارای دو بخش

کیفی و کمی است. بخش کیفی آن از نوع تحلیلی-توصیفی است و به شیوه کتابخانه‌ای انجام شده است. در انجام آن با بررسی مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌ها و منابع داخلی و خارجی، مطالب مرتبط، استخراج و از آنها استفاده شده است. بخش کمی پژوهش با استفاده از مدل سوات انجام گرفته است. گویه‌ها برای دو محیط درونی و بیرونی (نقاط قوت و ضعف و فرصت و تهدید) تدوین و پس از پرسشگری در قالب پرسشنامه، نتایج استخراج و مراحل مدل به ترتیب انجام گرفته است.

مدل تجزیه و تحلیل سوات به دلیل سادگی و سازگاری آن بسیار ارزشمند است. تصمیم‌گیرندگان را قادر می‌سازد تا منابع سازمانی را با محیط خارجی برای ایجاد مزیت‌های استراتژیک همسو کنند (Helms & Nixon, 2010: 216). زمانی که سوات با دقت مورد استفاده قرار گیرد، ابزاری قدرتمند برای ارزیابی استراتژیک و تصمیم‌گیری در صنایع و سایر حوزه‌های عملیاتی و اجرایی خواهد بود. تدوین استراتژی‌های کسب و کار و بازاریابی، برنامه‌ریزی استراتژیک برای سازمان‌ها و شرکت‌ها، شناسایی فرصت‌های رشد و توسعه و مدیریت ریسک و کاهش تهدیدها از مهم‌ترین کاربردهای سوات است.

پیشینه پژوهش

درباره اقوام ایران، ویژگی‌های آنان و مرکزگرایی یا مرکزگرایی به صورت مورد مطالعاتی انجام شده است. عمده این مطالعات بر یک قوم تأکید کرده و در مواردی به چرایی و علت پیدایش چنین روندی اشاره نشده است؛ به بیان دیگر هیچ یک از پژوهش‌های انجام شده، بررسی جامعی درباره اقوام مهم ایران با استفاده از یک مدل انجام نداده است؛ با وجود این، به مهم‌ترین پژوهش‌های صورت گرفته که در ماهیت پیشینه این پژوهش به شمار می‌آیند، اشاره می‌شود.

وفایی و همکاران در پژوهشی با عنوان «ارزیابی رفاه اجتماعی و مرکزگرایی رفاه استان‌های ایران برای سنجش توسعه مناطق ایران»، به بررسی استان‌های کشور پرداخته و تلاش کرده‌اند میزان توازن در دستیابی به رفاه در استان‌های کشور را نشان دهند (وفایی و همکاران، ۱۳۹۷).

محمدی و رضایی در پژوهش خود «بررسی جامعه‌شناختی گرایش به قومیت‌گرایی در آذربایجان از منظر پان‌ترکیست‌ها»، به تغییرات در گرایش‌های قومی در میان آذری‌ها می‌پردازند (محمدی و رضایی، ۱۳۹۸).

بخشایشی اردستان و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی واگرایی و مرکزگرایی اقلیت‌های قومی و مذهبی در پایداری فرهنگی (مطالعه موردی: مناطق کردنشین و بلوچ‌نشین ایران)»، به بررسی واگرایی این دو قوم مهم پرداخته و نتیجه گرفته‌اند که میزان مرکزگرایی این اقوام با حکومت مرکزی کم و واگرایی در آنها زیاد است (بخشایشی اردستانی و همکاران، ۱۴۰۰).

امیری در پژوهش خود با عنوان «تحلیل پراکنش نیروهای مرکزگرا و مرکزگریز در استان کرمانشاه»، تلاش می‌کند به تحلیل مرکزگرایی و مرکزگریزی و علل آنها در استان کرمانشاه بپردازد (امیری، ۱۴۰۰).

یافته‌های باصری در پژوهشی با عنوان «ارزیابی وضعیت نابرابری در استان‌های ایران: جهت‌گیری‌ها و دستاوردها»، تأکید دارد که استان‌های کشور در زمینه توسعه و اقتصاد نابرابر هستند و این وضعیت در میزان مشارکت مردم نقش منفی دارد (باصری، ۱۴۰۲).

پیشگاهی‌فرد و امیدوی‌اوج در مقاله خود با عنوان «ارتباط بین پراکندگی اقوام ایرانی و امنیت مرزها»، به بررسی پراکندگی جغرافیایی اقوام ایرانی پرداخته و معتقدند که چنین آرایشی از فضای جغرافیایی از اقوام می‌تواند بستری برای ناامنی باشد (پیشگاهی‌فرد و امیدوی‌اوج، ۱۳۸۸).

عسگری و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «ژئوپلیتیک قومیت‌ها در تحولات ژئوپلیتیکی همگرایی و واگرایی غرب آسیا با تأکید بر ج.ا. ایران»، به بررسی موضوع نقش قومیت‌ها در تحولات کشورها پرداخته و معتقد است بر خلاف دیگر کشورها، قومیت در ایران به واگرایی منتهی نشده و همگرایی در پی داشته است (عسگری و همکاران، ۱۳۹۹).

مقاله چریک‌های فدایی خلق، مساله ملی و غائله گنبد و کردستان نوشته سراج و باصری به بررسی ناکامی چریک‌های فدایی خلق در به دست آوردن قدرت در سالهای نخستین انقلاب پرداخته و غائله گنبد و کردستان در این راستا تحلیل می‌کند (سراج و باصری، ۱۴۰۳).

مفاهیم بنیادین

الف) قوم و قومیت

قوم به گروهی از افراد گفته می‌شود که دارای ویژگی‌های مشترک فرهنگی، زبانی، تاریخی و اجتماعی هستند. این ویژگی‌ها باعث ایجاد هویت مشترک در میان اعضای یک قوم می‌شود و آن‌ها را از سایر گروه‌ها متمایز می‌کند. افراد قوم برای آیین‌ها و رسوم خود ارزش قائل هستند و پیوسته برای حفظ آنها تلاش می‌کنند. به بیان دیگر پایداری ارزش‌های قومی یکی از مهم‌ترین علت‌های وجودی هر قوم است. از این رو ارزش‌ها نقش دوگانه دارند: هم باعث پیدایش و جدایی‌گزینی قومی می‌شوند و هم در دوام و بقای قوم اثر دارند. باید توجه داشت که ارزش‌های قومی صرفاً به رسوم و آیین‌ها ختم نمی‌شوند. اقوام با توجه به شاخص‌هایی چون زبان، فرهنگ، نژاد، دین و مذهب قابل شناسایی و تشخیص هستند. از این رو آنها خودشان را به لحاظ فرهنگی متمایز از دیگر گروه‌ها در جامعه می‌بینند و خود آنها نیز توسط دیگران متمایز در نظر گرفته می‌شوند (کمانی، ۱۳۹۷: ۱۵)؛ به عبارت دیگر آنان دارای هویت قومی هستند. هویت قومی مجموعه خاصی از عوامل عینی و ذهنی فرهنگی و اجتماعی و عقیدتی و نفسانی است که در یک گروه انسانی متجلی می‌شود (قنبری برزیان و ظهیری کیا، ۱۴۰۲: ۲۳۱).

اقوام را با توجه به تنوع زبانی و فرهنگی، مذهبی و پراکندگی جغرافیایی، می‌توان بر اساس معیارهای مختلفی دسته‌بندی کرد: **بر اساس زبان:** یکی از رایج‌ترین معیارهای دسته‌بندی اقوام، زبان مشترک آنهاست. اگرچه حاکم بودن زبان‌های رسمی و محدود کردن زبان‌های محلی-قومی باعث اضمحلال اقوام زبانی شده، اما زبان همچنان در این زمینه به عنوان یک شاخص تعیین‌کننده است. از مهم‌ترین عوامل پیونددهنده یک قوم، زبان است که هویت فرهنگی آن را نیز تقویت می‌کند. زبان قومی می‌تواند بستری برای مرکزگیزی باشد. پیچیدگی تفاوت‌های فرهنگی در قالب زبان هنگامی بیشتر می‌شود که با اختلافات مذهبی درآمیزد (کاویانی‌راد، ۱۳۸۹: ۱۱۹). اقوام زبانی تنوع زیادی در ایران و جهان دارند.

بر اساس منطقه جغرافیایی: بسیاری از اقوام بر اساس محل زندگی‌شان شناخته می‌شوند، مانند اقوام ساکن در شمال، جنوب، شرق و غرب ایران.

بر اساس فرهنگ و آداب و رسوم: الگوهای فرهنگی خاصی در هر قوم وجود دارد که آن را از دیگر اقوام متمایز می‌کند، مانند آیین‌های سنتی، موسیقی و پوشش خاص. سبک زندگی، لباس، موسیقی و باورهای مذهبی نیز در دسته‌بندی اقوام تأثیرگذار هستند.

بر اساس تاریخ و پیشینه قومی: برخی اقوام بر اساس پیشینه تاریخی‌شان شناخته می‌شوند. اقوام معمولاً دارای تاریخ، اسطوره‌ها و روایت‌های مشترکی درباره گذشته خود هستند که آن‌ها را به هم پیوند می‌دهد. قومیت و تقسیم‌بندی اقوام نقش مهمی در شکل‌گیری جوامع و هویت فرهنگی دارند. درک این ویژگی‌ها می‌تواند به شناخت بهتر تنوع فرهنگی ایران کمک کند و زمینه همزیستی مسالمت‌آمیز بین گروه‌های مختلف را تا حدی فراهم سازد.

ملت‌سازی

ملت‌سازی یک فرایند تاریخی پر فراز و نشیبی است که در نتیجه آن، یکی از عناصر سه‌گانه کشور (ملت) قوام لازم را برای نقش‌آفرینی و تأثیرگذاری در عرصه انتخاب، نظارت و اصلاح حکومت پیدا می‌کند. در نتیجه این فرایند، ملت همچنین به واسطه حکومت به مدیریت سرزمین می‌پردازد. میزان موفقیت‌آمیز بودن ملت‌سازی را در مواجهه با بحران‌ها می‌تواند دید. هر اندازه ملت دارای انسجام بیشتر و قوی‌تر باشد، گذر از بحران‌ها با هزینه کمتر اتفاق می‌افتد. با نگاهی به کشورها و ارزیابی میزان مرکزگرایی یا مرکزگیزی در میان مردمان آنها می‌توان نتیجه گرفت که مقوله ملت‌سازی روند مطلوبی را طی نکرده و به فرایند مطلوب‌تری

منتهی نشده است. با مطالعه روند دولت-ملت‌سازی در طول چند سده اخیر و به‌ویژه در دوره پس از جنگ سرد، گونه‌شناسی‌ها و طبقه‌بندی‌های مختلفی از دیدگاهها و مدل‌های دولت-ملت‌سازی ارائه شده و محققان تلاش کرده‌اند که برای تحلیل و تبیین بهتر نمونه‌های مورد مطالعه خود، چارچوبه‌ای نظری منظم و مشخص مطرح سازند (قوام و زرگر، ۱۳۸۹: ۲۰۱ به نقل از فرهودی‌مقدم و قوام، ۱۳۹۹: ۱۳).

ملت‌سازی فرایندی است که مجموعه‌ای از روندها بر پیدایش آن اثر دارند. این روندها دارای توالی تاریخی هستند. روندهای جدید ممکن است اثرات هیجانی و مقطعی بر فرایند ملت‌سازی داشته باشند؛ به عبارت دیگر ملت‌سازی بیش از آنکه نتیجه ساختارهای انگیزشی نهادی خاص (مانند دموکراسی)، فشارهای جهانی برای تقلید از الگوهای دولت و ملت غربی، یا فقدان تجربه استعماری تفرقه‌انگیز باشد، نتیجه یک فرایند تاریخی است (Wimmer, 2014: 10). فرایند ملت‌سازی مرحله‌ای است که در آن نقش و سهم همه قوم‌ها در تشکیل حکومت و اداره سرزمین پذیرفته شده است. رسیدن به چنین مرحله‌ای لزوم اجرای عدالت و توسعه فراگیر را اجتناب‌ناپذیر می‌کند. قوم یا مردمی که در این روند مورد فراموشی یا بی‌توجهی قرار گرفته باشد، از توان اجتماعی و فرهنگی لازم برای نقش‌آفرینی برخوردار نخواهند بود. هر کشوری که در آن گروه حاکم به گروه‌های دیگر اجازه ورود به هسته سخت قدرت را ندهد، در تصمیم‌گیری‌های کلان وجود آنها را برنتابد یا انکار کند، عدالت و توسعه را به صورت فراگیر اجرا نکند، آمایش سرزمین و هر اقدام مشابه را در مقیاس ملی اجرا نکند، مرحله ملت‌سازی را کامل نکرده است. در چنین شرایطی هرگونه تنش یا کوتاهی در اجرای برنامه‌های توسعه و عدالت محور می‌تواند به تشدید فاصله قوم‌ها منجر شود.

مرکزگرایی و مرکزگرایی

مرکزگرایی از مفاهیم سیاسی-جغرافیایی و اجتماعی است و تبیین‌کننده وضعیت رابطه اقوام به‌ویژه اقوام نواحی مرزی با حکومت است. اگر عملکرد حکومت در توزیع منابع و تولید عدالت قابل قبول باشد و اقوام احساس غیرخودی بودن نداشته باشند، مرکزگرایی تقویت می‌شود. مرکزگرایی پاشنه آشیلی برای پایان گردهمایی اقوام در لوای یک درفش ملی است. هر واحد سیاسی که گرفتار چنین روندی شود، به فرایندی که فروپاشی است، خواهد رسید. در حقیقت مرکزگرایی یک آنتروپی برای نظام سیاسی است. پیدایش و تقویت این آنتروپی پیامدهای نامطلوب برای کشور گرفتار در آن خواهد داشت. مرکزگرایی نقطه مقابل مرکزگرایی است. علت پیدایش آن عملکرد نامناسب حکومت در مدیریت سرزمین و عدم موفقیت در بازتولید عدالت و گسترش رفاه است؛ اما مرکزگرایی در نتیجه گسترش عدالت و تقویت سرمایه اجتماعی پدیدار می‌شود. مرکزگرایی از بعد تمرکز قدرت و اسباب آن در یک ساختار هم قابل تأمل است. مرکزگرایی به نظامی اشاره دارد که در آن تصمیم‌گیری‌ها، منابع و قدرت در یک نهاد مرکزی متمرکز شده و سایر بخش‌ها تابع آن هستند؛ در این حالت، نهادهای محلی و مناطق پیرامونی وابسته به سیاست‌های تعیین‌شده در مرکز هستند و استقلال کمتری دارند.

در نظام‌های سیاسی گذشته، مرکزگرایی به وجود یک دولت قوی و متمرکز اشاره داشت که تصمیمات کلان کشور را اتخاذ می‌کرد. در مقابل، نظام‌های فدرالی یا غیرمتمرکز قائل به تمرکززدایی از هسته سخت قدرت و توزیع آن در مناطق مختلف کشور قائل بودند. هم‌اکنون در دنیا هر دو شکل از اشکال حکومتی وجود دارد؛ نوع نخست را بسیط یا تک‌ساختی می‌نامند که در آن اصولاً به اداره امور سازمان‌های محلی و منطقه‌ای توجهی ندارند و تصمیم‌گیری‌های سیاسی حکومتی و اداری از مرکز به پایین‌ترین سطح القا می‌شود (نبوی، ۱۳۷۱: ۳۸ به نقل از حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۹). نوع دوم هم به نظام‌های فدرال مشهورند که در آنها قدرت در میان مناطق تقسیم شده و کشور در قالب نظام تقسیماتی فدرال اداره می‌شود. آلمان و ایالات متحده نمونه‌هایی از مرکزگرایی هستند؛ زیرا در این کشورها ایالت‌ها و مناطق اختیارات گسترده‌ای در سیاست‌گذاری دارند.

مرکزگرایی و مرکزگرایی دو مفهوم کلیدی در علوم سیاسی، جغرافیای سیاسی، مدیریت و جامعه‌شناسی هستند که به توزیع قدرت، منابع و سیاست‌ها در یک کشور یا سازمان اشاره دارند؛ ولیکن کاربرد گسترده آن در جغرافیای سیاسی به دلیل توانمندی این واژگان در تبیین میزان موفقیت یا عدم موفقیت نظام سیاسی در مدیریت سرزمین است. به‌هم‌پیوستگی یک ملت به دو انگیزه

دیالتیک بستگی دارد: نیروهای گریز از مرکز centrifugal که اجزای حکومت را به سوی متلاشی شدن می‌رانند و نیروهای گراینده به مرکز centripetal که اجزای حکومت و ملت را به هم نزدیک کرده و پیوسته نگاه می‌دارند (مجتهدزاده و عسگری، ۱۳۹۲، ۴۸).

یافته‌ها

اقوام ایرانی

ایران جزو کشورهایی است که در آن تنوع قومی قابل توجهی وجود دارد. این تنوع ریشه در تاریخ کهن و جغرافیای گسترده ایران دارد. برخلاف بسیاری از کشورها که روز استقلال دارند، ایران اساساً روزی به نام استقلال ندارد؛ چرا که این کشور از چند هزار سال پیش تاکنون وجود داشته و اقوام گوناگونی را شامل می‌شده است. حکومت از زمان مادها در ایران پدید آمد و قلمرو ایران در روزگار هخامنشی به بالاترین حد خود رسید. تاریخ و جغرافیایونیسان یونان باستان همچون هرودوت و گزنفن تأیید می‌کنند که هخامنشیان حکومت فدرال مانند یا مشترک‌المنافع پهناوری از ملت‌های خودمختار پدید آوردند و آن را به چهل ساتراپی تقسیم کردند که هر یک از سوی پادشاهی محلی اداره می‌شد. این مشترک‌المنافع جهان‌گرا دربرگیرنده همه سرزمین‌های میان ماورای جیحون و سند تا ماورای قفقاز (جایی که امروز ملداوی خوانده می‌شود)، ماورای اردن و سوریه و از مقدونیه و قبرس تا مصر و لیبی بود (مجتهدزاده و عسگری، ۱۳۹۲: ۱۴۶). با توجه به تاریخ طولانی، مرزهای ایران در دوره‌های گوناگون تغییرات زیادی داشته است. واپسین دگرگونی‌های مرزی در دوره قاجاریه توسط روسیه بر ایران تحمیل شد. در آن روزگار گستردگی جغرافیایی فراتر از گستره کنونی بود؛ به گونه‌ای که وسعت ایران پیش از شروع روند جداسازی‌های روسیه (براساس قراردادهای گلستان و ترکمنچای) و استقلال افغانستان، بیش از دو میلیون کیلومتر مربع بود و اقوام بیشتری را در بر می‌گرفت.

داشتن تاریخ کهن، لاجرم حقایقی تلخ و شیرین بسیاری هم دارد و آن وقوع جنگ‌های بی‌شماری است که در ترکیب قومی اثر داشته است. تهاجم بیگانگان پیش و پس از اسلام، همچنین حمله مغول و تیمور نیز موجب تنوع فرهنگی و قومی در این عرصه سرزمینی شده است.

در جوامع چندقومیتی یا پلی‌ژنیک، موضوع همزیستی و مفهوم تنوع قومی با وحدت ملی امری حیاتی است. این امر منوط به اتخاذ رهیافتی است که بتواند در عین کثرت در خرده فرهنگ‌های قومی-مذهبی، وحدت در منش ملی را محقق سازد. ایران نیز کشوری است که دارای دهها قومیت و چندین زبان و گویش گوناگون است که هر یک پیشینه، آداب و رسوم و آیین‌های خاص خود را دارد؛ اما این کلیت یکپارچه تحت تأثیر عوامل مختلف داخلی و خارجی با چالش‌هایی مواجه شده است؛ به بیان دیگر در آیین‌ها، آموزه‌ها و ادبیات اقوام ایرانی نشانه‌ای برای جدایی ساختاری، ضدیت با فرهنگ ملی و تلاش برای موارد ضد ملی دیگر وجود ندارد. هر آنچه به عنوان دلیل بروز برخی رخدادهای واگرایانه است، ناشی از عملکرد حکومت و عدم موفقیت در فراگیر کردن عدالت و توسعه است. اقوام ایرانی، هر یک با ویژگی‌های خاص زبانی، فرهنگی و اجتماعی، در شکل‌گیری هویت ملی ایران نقش مهمی ایفا کرده‌اند.

اقوام اصلی ایرانی

به عنوان یک حقیقت تاریخی-جغرافیایی، بیشتر مردم ایران، تبار پارسی داشتند. بنیاد حکومت فراگیر در دوره مادهاست و اگرچه اقوام دیگر زیادی در قلمرو مادها وجود داشتند، آنها دارای زبان محلی بودند. استرابون معتقد است که زبان مادها به زبان پارسیان شباهت داشت (نوذری، ۱۴۰۱: ۴۵). پیش و پس از اسلام زبان پارسی (فارسی) زبان اکثر مردم در اکثر دوره‌ها بوده است. از این رو فارسی زبانان همواره گروه اکثریت را تشکیل داده‌اند که مفهوم زبان غالب را تداعی می‌کند و گروه‌های زبانی و نژادی دیگر در برابر آن ماهیت اقوام پیدا کرده‌اند. گستره فارس‌ها به طور کلی مناطق مرکزی، جنوبی و شرقی ایران است. اگرچه زبان پارسی در مناطق گوناگون کشور دارای لهجه‌ها و گویش‌هایی است و گویش مشهدی با گویش کرمانی و یا گویش اصفهانی متفاوت است، بنیان و پایه همه آنها زبان پارسی است. این زبان حتی فراتر از مرزهای ایران می‌رود. با در نظر گرفتن گستره جغرافیایی و تاریخی زبان فارسی و غالب بودن آن، به مهم‌ترین اقوام ایرانی اشاره می‌گردد.

آذری‌ها

در مواردی بین زبان ترکی و زبان آذری تفاوت بیان شده است. آذری‌ها دومین گروه قومی بزرگ ایران هستند. ترک‌زبانان به دلیل حوادث تاریخی و فعالیت‌های اقتصادی، در همه جای ایران پراکنده هستند؛ اما عمدتاً در استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل و زنجان سکونت دارند. قلمرو جغرافیایی آنها البته از محدوده استان‌های پیش‌گفته فراتر می‌رود. بخشی از باشندگان استان‌های همدان، مرکزی، تهران، قزوین، البرز و قم هم ترک زبان هستند. علاوه بر آن در منطقه خراسان، اصفهان، چهارمحال بختیاری، فارس و کردستان هم هموطنان ترک‌زبان زندگی می‌کنند.

درباره بومی یا بیگانه‌بودن زبان ترکی نظرهای گوناگونی بیان شده است. بررسی نگاشته‌ها و منابع کهن و نو، گفتارها و دیدگاه‌های مدون بسیاری از دانشمندان نام‌آور ایرانی، عرب و شرق‌شناسان درباره زبان باستانی مردم آذربایجان، نشان دهنده آن است که هیچ‌یک از این دانشمندان نه ترکی را زبان اصلی مردم آذربایجان شمرده‌اند و نه آن را ریشه زبان آذری دانسته‌اند؛ بلکه بر این باورند که در پی هجوم ترک‌های آسیای مرکزی به آذربایجان، عواملی در فاصله سده‌های پنجم تا هفتم هجری رخ داده است و نیز تداوم این تهاجمات، زبان ترکی به تدریج جایگزین آذری مادی شد (کاویانی‌راد، ۱۳۸۹: ۱۵۲). در همسایگی منطقه آذربایجان ایران، کشور آذربایجان قرار گرفته که روزگاری بخشی از سرزمین ایران بزرگ بود. از این رو پیوستگی فرهنگی و نژادی بین دو سوی مرز وجود داشته که به تدریج کم‌رنگ شده است. مذهب مشترک، وجدان مشترک تاریخی و حتی نژاد و قومیت مشترک تا کنون بر شاخص‌های واگرایی آذری‌ها با فارس‌ها به‌ویژه شاخص زبان غلبه داشته است (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۱۱۷).

آذری‌زبانان ایران از جمله اقوامی هستند که همواره در حفظ تمامیت سرزمینی و حفظ یکپارچگی کشور تلاش کرده‌اند. بروز برخی رفتارهای ضد منافع ملی به صورت حاشیه‌ای، ناشی از عملکرد ضعیف حکومت در گسترش توسعه و بازتولید عدالت است. هر یک از موارد محرومیت فرهنگی، محرومیت اقتصادی، محرومیت سیاسی و توهین رسانه‌ای باعث بخشی از تغییرات در نگرش نسبت به هویت ملی شده‌اند. این شرایط و تعاملات ثانویه به یک مقوله هسته‌ای دیگر یعنی گرایش به هویت قومی منتهی شده است (محمدی و رضایی، ۱۳۹۸: ۵۰).

کردها

کردها از اقوام باستانی ایران هستند. آنها خود را جزو ایرانی‌ترین اقوام کشور می‌دانند. زبان کردی دارای گویش‌های متعددی مانند سورانی، کرمانجی و کلهری است. این قوم دارای سنت‌های فرهنگی غنی و موسیقی منحصر به فردی هستند. دو قلمرو اصلی استقرار کردهای ایران (یعنی باختری و شمال خاوری) ناپیوسته‌اند. کردهای ایران در دو گستره جغرافیایی جدا از هم قرار دارند. عمده آنها در غرب کشور از حاشیه جنوبی رود ارس تا جنوب استان ایلام به صورت پیوسته زندگی می‌کنند. در شمال خاوری نیز اکثریت جمعیت شهرستان‌های قوچان، بجنورد، شیروان، درگز، جاجرم و اسفراین کرد هستند. شهروندان کرد همچنین سرتاسر مرزهای میانی ایران-ترکمنستان را که منطبق بر کپه داغ است، پوشش می‌دهند (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۱۰۴).

گستره جغرافیایی کردهای ایران از مرزها فراتر می‌رود. کردستان ایران ادامه قومی زبانی در ترکیه و عراق دارد. منطقه جنوب ترکیه، شمال عراق و شمال شرقی سوریه کردنشین هستند. این ناحیه بخشی از منطقه کردنشین، مشتمل بر نواحی شمالی عراق، جنوب شرقی ترکیه و شمال شرقی سوریه است. نزدیک به ۷۵ درصد کردها مسلمان و پیرو مذهب شافعی‌اند. حدود یازده درصد کردها شیعه و عمدتاً ساکن ایران هستند (کاویانی‌راد، ۱۳۸۹: ۱۹۹).

بلوچ‌ها

منطقه بلوچستان بین سه کشور ایران، پاکستان و افغانستان واقع است. مرز این سه کشور از نوع مرزهای تحمیلی به شمار می‌رود؛ چرا که باعث تقسیم یک قوم بین سه کشور شده است. تقسیم یک قوم بین چند کشور از رویه‌های دولت استعماری انگلیس است. علاوه بر این سه کشور، بلوچ‌ها در هند، ترکمنستان، عمان و امارات متحده عربی هم ساکن هستند و جزو شهروندان آن کشورها محسوب می‌شوند. بلوچ‌های ایران در استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان و هرمزگان زندگی می‌کنند. زبان بلوچی از شاخه‌های زبان‌های ایرانی غربی است و دارای دو گویش عمده مکرانی و سرحدی است. فرهنگ بلوچ‌ها بر پایه سنت‌های قبیله‌ای استوار است.

استان سیستان و بلوچستان به لحاظ موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در جنوب شرقی کشور، به دلیل همجواری با کشورهای افغانستان و پاکستان از یک سو و قرار گرفتن در کرانه‌های شمالی دریای عمان از سوی دیگر، اهمیت قابل ملاحظه‌ای یافته دارد. در این استان علاوه بر بلوچ‌ها، سیستانی‌ها هم زندگی می‌کنند.

ترکمن‌ها

هموطنان ترکمن در گستره جغرافیایی شمال شرقی ایران، در منطقه به هم پیوسته‌ای که شامل دو استان گلستان و خراسان شمالی می‌شود، ساکن هستند. دامنه پراکندگی جغرافیایی ترکمن‌ها از محدوده پیش‌گفته فراتر رفته و به آن سوی مرزهای بین‌المللی در شمال کشیده می‌شود. محدوده‌ای که امروزه به نام کشور ترکمنستان شناخته می‌شود و به واسطه امضای پیمان آخال در سال ۱۲۶۰ خورشیدی (۱۸۸۱) از سوی روسیه از ایران جدا شد، دارای جمعیتی عمدتاً ترکمن است. ترکمنستان، موطن تاریخی ترکمن‌ها، خود سرزمین اجدادی اقوام ایرانی پارت‌ها، داهه‌ها، ماساگت‌ها، آلان‌ها، آس‌ها و خراسانی‌ها بوده است و از این لحاظ ترکمن‌ها میراث‌دار فرهنگ و تمدنی کاملاً ایرانی بوده‌اند و به گفته آ. یو. یاکوبوفسکی در شکل‌گیری و توسعه این تمدن نقش ترکمن‌ها کمتر از دیگر اقوام نبوده است (حسینی، ۱۳۸۸: ۱۴۲).

علاوه بر ایران و ترکمنستان، ترکمن‌ها در کشورهای افغانستان، چین و عراق هم پراکنده هستند. قوم ترکمن سنن و آیین‌های جذاب خود را دارد. آنان موسیقی و نوع خاصی از لباس و فرش را هم به صورت ویژه به عنوان بخشی از دارایی‌های معنوی قومی حفظ کرده‌اند. اسب برای ترکمن‌ها ارزش و اهمیت زیادی دارد و نژاد ترکمنی از نژادهای معروف در دنیاست. ترکمن‌ها مسلمان و عمدتاً سنی (حنفی) هستند. روابط درون‌قومی ترکمن‌ها قوی‌تر از روابط برون‌قومی است؛ از این جهت می‌توان گفت که جزو اقوام درونگرا محسوب می‌شوند. به دلیل پایبندی به هنجارهای قومی و نژادی، آنان ازدواج‌های درون‌قومی را شایسته می‌دانند. جمعیت آنها حدود یک میلیون نفر است. قابلیت‌های توریستی دشت ترکمن و استان‌های شمالی کشور، به‌ویژه قرار گرفتن آرامگاه مختومقلی فراغی، شاعر و قهرمان اسطوره‌ای ترکمن‌های جهان، در روستای مرزی آق‌توقای، می‌تواند باعث تقویت و گسترش روابط اجتماعی-فرهنگی ترکمنستان با استان‌های گلستان، مازندران و گیلان گردد.

عرب‌ها

عرب‌های ایرانی به لحاظ جغرافیایی در استان‌های خوزستان، بوشهر و هرمزگان پراکنده هستند. همچنین به عنوان اقلیت زبانی در استان‌های کرمان، فارس، خراسان و ایلام زندگی می‌کنند و اکثر قریب به اتفاق آنان شیعه هستند. پوشش آنها شبیه سایر اقوام عربی است. اعراب ایرانی به عنوان اقلیت زبانی دارای سنن و رسوم خود هستند. اعراب خوزستان از نظر زبانی و نژادی سامی و غیرآریایی هستند. اگرچه پیشینه اقامت اعراب در خوزستان و ایران حتی به دوره‌های پیش از اسلام می‌رسد، بیشتر قبایل و عشایر عرب کنونی خوزستان ۲ تا ۵ سده پیش به این خطه وارد شده‌اند؛ مانند بنی‌طرف که در دوره ناصرالدین شاه یا جعوله که دو سده پیش به ایران آمده‌اند. همچنین بنی‌کعب که در دوره شاه عباس به خوزستان کوچیدند (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۹۵).

لرها

لرها از اقوام اصیل ایرانی هستند که پهنه پراکندگی جغرافیایی آنها گستره وسیعی را در بر می‌گیرد. اگر بختیاری‌ها و ممسنی‌ها هم جزو قوم لر محسوب شوند، تقریباً پهنه زاگرس را فرا می‌گیرد. اما مشاهده می‌گردد که برخی، لرها و بختیاری‌ها را از هم تفکیک کرده‌اند: لرها عموماً در نواحی غرب و جنوب غربی ایران سکنی گزیده‌اند و متمایز از بختیاری‌ها هستند. قوم لر به طور خاص در نواحی زاگرس سکونت دارند که البته به صورت پراکنده در شهرها و کلان‌شهرهای ایران نیز گسترده شده‌اند. آمار دقیقی از جمعیت قوم لر در دست نیست، اما در یک نگاه کلی محدوده جغرافیایی لرها شامل قسمت وسیعی از جنوب غربی و جنوب ایران است که از نواحی بندر بوشهر و نیز کوهمره سرخی در جنوب غربی شیراز شروع و تا نواحی مرز ایران و عراق ادامه می‌یابد (سوری و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۵۶). از نظر تاریخی هم اشاراتی به قلمرو لرها شده است. پس از اطلاق نام لرستان (لر) در سده‌های ششم و

هفتم به قلمرو جغرافیایی واحد و مشخصی که از شمال به همدان و بروجرد، از جنوب به فارس، از شرق به اصفهان، و از غرب به خوزستان محدود می‌شد، در سده هشتم، این جغرافیا به دو بخش لر (لرستان) بزرگ و لر (لرستان) کوچک تقسیم شد. این تقسیم‌بندی بیش از هر چیز، مبنای سیاسی و اداری داشت و به شکل‌گیری دو دولت اتابکان لر بزرگ و لر کوچک برمی‌گشت. از نظر تاریخی، زمان تفکیک دقیق قلمرو لر (لرستان) به دو بخش لر بزرگ و لر کوچک نامشخص است (گراوند و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۹)؛ با تمام این اوصاف امروزه لرها در استان‌های لرستان، چهار محال بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد و بخش‌هایی از خوزستان و فارس، اصفهان و همدان زندگی می‌کنند. در گذشته تقسیمات ایلی در میان این قوم بزرگ جدی گرفته می‌شد.

جدول ۱. جمعیت اقوام ایران

ترتیب	قوم	درصد از جمعیت کشور
۱	فارس‌ها	۷۳-۷۵
۲	آذری	۱۵ تا ۱۷ درصد
۳	لری و بختیاری	۶ تا ۱۰ درصد
۴	کرد	۳/۵ تا ۵ درصد
۵	عرب	۳ درصد
۶	بلوچ	۲ درصد
۷	ترکمن	۱/۲ درصد

منبع: حافظ‌نیا، ۱۳۹۲: ۱۴۷ و همشهری آنلاین، ۲۵ آذر ۱۳۹۹

عوامل مؤثر در تقویت قومگرایی

فراگیرنشدن توسعه و عدالت مهم‌ترین چالش در مدیریت سیاسی فضا، به‌ویژه در کشورهایی مانند ایران است که در درون ملت، اقوام هم‌وزنه مهمی به شمار می‌روند. وضعیت توسعه و توزیع عدالت در کشور و در استان‌های مختلف، بر اساس آنچه که برون‌داد آن شمرده می‌شود، مطلوب نیست. پس از انقلاب شش برنامه ۵ ساله توسعه اقتصادی-اجتماعی در کشور اجرا شده و اکنون برنامه ۵ ساله هفتم در حال اجراست. آنچه روشن است این است که هیچ یک از برنامه‌های اجرا شده به اهداف پیش‌بینی شده دست نیافته‌اند. علاوه بر آن، بر اساس سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴، ایران کشوری توسعه یافته در میان کشورهای منطقه با شاخص‌های بالاتر از کشورهای همسایه پیش‌بینی شده بود. این سند که برآیند مجموعه اقدامات صورت گرفته دولت اصلاحات و همچنین پیش‌بینی برنامه چهارم توسعه بود، شرایط خوبی از ایران در سال ۱۴۰۴ را پیش‌بینی می‌کرد:

- توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مند از امنیت اجتماعی و قضایی؛
- برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی
- امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازاری‌داری همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت؛
- برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب و... بخشی از توصیف ایران در افق ۱۴۰۴ بوده است.

علاوه بر آن سیاست‌های کلی قانون برنامه چهارم توسعه نیز آینده مطلوبی را پیش‌بینی کرده بود. ماده ۱۹ ذیل بند امور اجتماعی، سیاسی، دفاعی و امنیتی از جمله به وحدت و یکپارچگی سرزمین، گسترش عدالت اجتماعی و تعادل‌های منطقه‌ای تأکید کرده بود؛ اما اکنون که در سال ۱۴۰۴ به سر می‌بریم آن پیش‌بینی‌های شیرین محقق نشده است. دلایل عدم تحقق اهداف آنها موضوع این پژوهش نیست؛ اما نتایج حاصل از عدم تحقق به نوعی به این پژوهش مرتبط است. عدم تحقق اهداف سند چشم‌انداز و بیشتر

برنامه‌های توسعه، اثر نامطلوبی در دوام انسجام ملی گذاشته و بستری برای بروز برخی مرکزگریزی‌ها در میان اقوام به‌ویژه در مناطق حاشیه‌ای شده است. برخی نتایج پژوهش و بررسی‌های انجام گرفته حکایت از تشدید نابرابری توسعه و عدالت استان‌ها دارد.

شکاف توسعه و نابرابری در توزیع عدالت در کشور

از مهم‌ترین عوامل مرکزگریزی و مرکزگریزی توسعه‌نیافتگی و نابرابری در دست‌یابی به توسعه حداقلی است. چالش توسعه‌نیافتگی علاوه بر تشدید بی‌عدالتی، بستر مرکزگریزی را فراهم می‌آورد. روشن است که پیامد مهم توسعه، فراگیر شدن عدالت است. یکی از فنون بازتولید و توزیع عدالت، آمایش سرزمین است. این شیوه عدالت‌افزایی در آزمون خود موفق بوده و تجربه کشورهای توسعه‌یافته اثر این فن را در ایجاد تعادل نشان می‌دهد.

از مهم‌ترین ویژگی‌های مناطق مرکزگریز و واگرا در کشور عدم شکل‌گیری توسعه در آنها است. به بیان دیگر مناطق واگرا با مناطق توسعه‌نیافته انطباق کامل دارند. چاشنی اصلی مرکزگریزی تشدید بی‌عدالتی است. مطالعات صورت‌گرفته حاکی از برجسته‌بودن تفاوت در دست‌یابی به توسعه نسبی در میان استان‌های کشور است. به بیان دیگر توسعه ناقصی هم که در کشور اتفاق افتاده فراگیر نبوده و بخش‌های حاشیه‌ای که بیشتر منطبق بر مناطق قومی است، از آن بی‌بهره مانده‌اند. مهم‌ترین این پژوهش‌ها عبارتند از:

۱- یافته‌های پژوهش وفایی و همکاران تأکید دارد که در فاصله سالهای ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۲ بیشتر استان‌هایی که جمعیت آنها عمدتاً قومی بوده، از سطح رفاه واگرا برخوردار بوده‌اند (وفایی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱)؛

۲- یافته‌های پژوهش فتح‌الهی و همکاران که دو مقطع زمانی ۱۳۷۵ و ۱۳۹۰ را بررسی کرده‌اند، تأکید دارد که استان‌های مرزی در روند دست‌یابی به توسعه از استان‌های مرکزی عقب مانده و در نتیجه توسعه وضعیتی نامتوازن دارد (فتح‌الهی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۵).

۳- باصری در پژوهش خود که دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ را در بر می‌گیرد، به این نتیجه رسیده است که تخصیص منابع دولتی در مخارج سرمایه‌ای و هزینه‌ای دولت در برخی استان‌ها موجب کاهش نابرابری و در دیگر استان‌ها باعث افزایش نابرابری شده است. استان‌های آذربایجان شرقی و غربی، کرمان، همدان، لرستان، زنجان، تهران، گلستان، خراسان شمالی و جنوبی استان‌هایی هستند که نابرابری در آنها افزایش یافته است (باصری، ۱۴۰۲: ۲۱۷).

نظم‌فر و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی به بررسی نابرابری توسعه در استان‌های کشور در راستای دست‌یابی به توسعه پایدار، پرداخته و معتقدند با وجود رشد در شاخص‌های توسعه فضایی و منطقه‌ای، وضعیت کلی مطلوب نیست و روندها حاکی از بهبود در آینده نخواهد بود و تداوم روال توسعه کنونی به ناپایداری خواهد انجامید (نظم‌فر و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۳۲).

اقدامات واگرایانه اقوام ایرانی

شکاف توسعه‌نیافتگی و بی‌عدالتی مهم‌ترین محرک مرکزگریزی در ایران از گذشته‌های دور تاکنون بوده است. در مقطعی از تاریخ واگرایی به صورت طغیان قومی بروز کرده است؛ مانند قیام افغان‌ها که با شورش علیه حکومت مرکزی نظم حاکم را فروریختند. برخی قیام افغانها را نتیجه مستقیم نابخردی شاه سلطان حسین و درباریان او و از نتایج خشونت شیعیان نسبت به اهل سنت و کشتار و آزار آنان می‌دانند (پناهی سمنانی، ۱۳۷۴: ۱۲۶).

از زمان تشکیل حکومت رضاشاه پهلوی تا کنون، موضوع جنبش‌های قومی و برخی اقدامات منتسب به آنها به عنوان یک واقعیت سیاسی، اجتماعی و جغرافیایی در کشور وجود داشته است. جنبش‌های قومی در دوره رضاشاه با قیام میرزا یونس معروف به میرزا کوچک جنگلی که برای استقلال گیلان از دولت مرکزی می‌جنگید و با اعلام جمهوری گیلان، شروع شد. جنبش جنگل در سال ۱۲۹۳ شروع شد و تقریباً ۷ سال طول کشید.

مهم‌ترین اقدامات واگرایانه اقوام عبارتند از:

کردها: اقدامات برخی افراد کرد برای تشکیل حکومت یا استقلال و یا دستیابی به وضعیت مطلوب‌تر نسبتاً دراز دامن است. آنان هم به صورت یک جانبه و هم چند جانبه برای رسیدن به هدف خود تلاش کرده‌اند.

یکی از موضوعاتی که طرح آن باعث شده که مرکزگریزی درباره کردها عنوان شود، بحث استقلال و ایجاد کشور مستقل کرد بوده است. اندیشه تأسیس کردستان مستقل را نخستین بار شیخ عبیدالله غازی، از شیوخ کرد، در سال ۱۸۸۰ مطرح کرد. رفتارهای سیاسی کردها در اوایل قرن بیستم تجلی دیگری یافت. با پایان جنگ یکم جهانی، جنبش سیمیکو دست به تهاجم علیه مناطق ترک‌نشین و آذری‌نشین کرد. او و جنبشش در تلاش بودند که با استفاده از شرایط حاکم بر کشور زمینه تأسیس کشور مستقل کرد را هموار کنند. قتل جعفر آقا فرزند یکی از فرزندان شیخ طایفه کرد شکاک توسط نظام‌السلطنه، حاکم تبریز و قیام اسماعیل سیمیکو برای انتقام خون برادرش بستری برای تشدید این موارد بود (Joane, 1978: 12). این جنبش بعدها از نیروهای اعزامی دولت مرکزی در زمان رضاشاه شکست خورد و طرح کردستان مستقل عقیم ماند.

این تلاشها با شعار جمهوری خودمختار کردستان به مرکزیت مهاباد از جنگ جهانی دوم، طی سالهای ۱۹۴۵ - ۱۹۴۶ هماهنگ با تلاش منطقه آذربایجان برای کسب خودمختاری، تکرار شد. این بار تحركات سیاسی و نظامی کردها را جنبش حزب دموکرات به جای جنبش مخفی کومله و به رهبری قاضی محمد در مهاباد سروسامان می‌داد. پس از درگیری‌های خونین در نهایت دولت خودمختار کرد، تحت حمایت نیروهای شوروی، در کردستان تشکیل شد.

آخرین تلاش سیاسی کردها برای کسب خودمختاری، پس از فروپاشی رژیم شاهنشاهی و پیروزی انقلاب اسلامی که خود در قالب ایفای نقش ملی و ایرانی در تحقق آن مشارکت داشتند، در سال ۱۳۵۸/۱۹۷۹ با همان آرمانها، اهداف و شعارهای سیاسی گذشته به وقوع پیوست (سلیمی سبحان و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۰). دلایل زیر می‌تواند به عنوان بخش عمده و ریشه‌های سیاسی واگرایی در میان کردها تلقی شوند: مذهب، واگرایی دولتها، ناسیونالیسم کرد، ضعف شبکه‌های ارتباطی و توسعه نیافتگی (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸، ۱۰۸).

ترکمن‌ها: ترکمن‌ها در گذشته جزو اقوامی بودند که فرمانبری از حکومت مرکزی را قبول نداشتند. از این رو آنان همواره با دولت‌های مرکزی دارای تنش بودند. ترکمن‌ها با توجه به ویژگی‌های زیستی و نژادی، انزوای را بر مشارکت در فرایند ملت‌سازی ترجیح می‌دادند. آنها به‌ویژه در دوره قاجاریه حملاتی را به مناطق همجوار خود از جمله شرق مازندران داشته و باعث کشتار برخی از ساکنان آن منطقه شدند. در مقاطعی از تاریخ ایران شورش و بحران‌های مستمری را علیه دولت مرکزی مطرح ساختند، نظیر همکاری با مخالفان مشروطه ایرانی با هدف سرکوب مشروطه‌خواهان یا ایجاد شورای ده نفره در سال ۱۳۰۳ و فعالیت آشکار در معارضه با دولت مرکزی و در مورد نمونه معاصرتر آن می‌توان به فرصت‌طلبی اقوام ترکمن از فضای بعد از انقلاب و ظهور جنبش موسوم به ترکمن که باعث خلق بحران‌های قومی به ویژه در شهر گنبدکاووس گلستان در سال ۱۳۵۸ شد، اشاره کرد. ترکمن‌های ایران نیز در اوایل انقلاب گرفتار اندیشه‌های مارکسیستی-لنینیستی شدند که به دلیل حمایت رژیم شوروی ماهیت تجزیه‌طلبانه به خودگرفته بودند. سازمان چریک‌های فدایی خلق که سعی داشت حضور خود در مناطق مختلف ایران را تثبیت کند، بر اساس ایدئولوژی مبارزاتی خود به‌ویژه تأکید بر مسئله ملی، فعالیت در مناطقی از کشور را در اولویت خویش قرار داد. فترت سیاسی به وجود آمده بین سقوط رژیم پهلوی تا تثبیت قدرت جمهوری اسلامی و گسترش فعالیت گروه‌های گریز از مرکز قومی در گنبد و کردستان از همان فردای پیروزی انقلاب، باعث شد که سازمان از وضعیت به وجود آمده استفاده کرده و بتواند در گنبد، فعالان سیاسی ترکمن را در قالب هواداران سازمان به سمت خود جذب و مردم این مناطق را تهییج کند تا با داس‌های خود سهم خویش را از خرمین انقلاب به دست آورند (سراج و باصری، ۱۴۰۳: ۱۹). اعتراضات از شکل تظاهرات به درگیری مسلحانه منجر شد. نیروهای چپ با تحریک و تهییج مردم در دو نبوت جنگی خونین راه انداختند. جنگ اول در فروردین ماه ۱۳۵۸ اتفاق افتاد. آتش بس برقرار شد. جنگ دوم گنبد در روز ۱۹ بهمن ۱۳۵۸ آغاز شد که در نهایت با ورود ارتش برای کمک به سپاه منطقه، در کمتر از ده روز خاتمه یافت. نیروهای حکومت با تسخیر گنبد با سنگرهای مستحکم و پر از آذوقه مواجه شدند. مواد غذایی به اندازه یک سال در آنجا موجود بود که نشان می‌داد، سازمان از قبل خود را برای یک جنگ طولانی مدت آماده کرده بود. خانه‌های مردم

گنبد به شکل تونل به هم متصل شده بود و کسانی که در مقابل سازمان مقاومت می‌کردند و منزل خود را در اختیار آنها قرار نمی‌دادند کشته می‌شدند (سراج و باصری، ۱۴۰۳: ۱۹).

آذری‌ها: پس از خلع رضاشاه از حکومت، حرکت‌هایی در منطقه آذربایجان انجام شد. با سقوط رضاشاه، جنبش‌های قومی مختلفی در آذربایجان، کردستان و خوزستان پدید آمدند که همگی شعار احقاق حقوق اقوام خود را سر می‌دادند. قدرتمندترین جنبش در آذربایجان، فرقه دموکرات بود. این فرقه زبان ترکی آذری را زبان رسمی منطقه اعلام و کاربرد زبان فارسی در آموزش را ممنوع نمود. این جنبش نتیجه ائتلاف نیروهای محلی مثل زمینداران، کارگران، بازرگانان، روشنفکران، چند روحانی و به‌ویژه دهقانان بود. البته عامل مهم اتحاد مسیحیان، مسلمانان، کردها، آذربای و ارمنیها علیه حکومت مرکزی، تأکید زیاد فرقه دموکرات بر همبستگی قومی بود. فرقه دموکرات تلاش می‌کرد برخورد‌های حکومت پهلوی با آذری‌ها را تبعیض‌آمیز نشان دهد و به اختلافات میان این دو گروه دامن بزند. این فرقه در ابتدا اعلام کرد که می‌خواهد در داخل چارچوب ایران به خود مختاری نائل آید؛ ولی به سرعت تغییر شعار و رویه داد و مسیر استقلال را در پیش گرفت. پیشه‌وری، رئیس فرقه، اعلام کرده بود که آذربایجان ترجیح می‌دهد به جای اینکه با بقیه ایران به شکل هندوستان اسیر درآید، برای خود ایرلند آزادی شود. پس از یک سال، قوام‌السلطنه، نخست وزیر وقت، دستور حمله به آذربایجان را صادر کرد و ارتش بدون هیچ برخورد جدی این منطقه را آزاد کرد. فدائیان نیز یا تسلیم شدند یا به شوروی گریختند (محمدی و رضایی، ۱۳۹۸: ۴۶).

بلوچ‌ها: بلوچ‌ها یکی از اقوام ایران است که انزوای جغرافیایی (طبیعی و انسانی) بر سرنوشت آن تأثیر گذاشته است. در سال ۱۳۰۷ خورشیدی (۱۹۲۸) با تشکیل سازمان مخفی اتحاد بلوچستان، نخستین نشانه‌های قومیت‌گرایی در میان بلوچ‌ها نمایان شد. در سال ۱۹۳۲ اولین نقشه بلوچستان بزرگ که شامل مناطق بلوچ‌نشین ایران، پاکستان و افغانستان بود، منتشر شد. بعد از جنگ جهانی دوم ناسیونالیسم بلوچ به دو گرایش راست و چپ تقسیم شد. دانشگاه کویته نیز به صورت نماینده جریان چپ عمل کرد و سعی نمود خود را به عنوان مرکز ناسیونالیسم بلوچ مطرح نماید. در کنار آنها مطبوعات، جریان‌ات فرهنگی و نخبگان سیاسی و اجتماعی بلوچستان نیز ایده‌های خودمختاری را ترویج می‌کردند. در چنین شرایطی، وجود شکاف‌های مذهبی و اقتصادی و همجواری با بلوچ‌های پاکستان و افغانستان زمینه بروز گرایش‌های سیاسی گریز از مرکز در بلوچستان ایران شد؛ اما باید توجه داشت که تأثیرگذاری ایدئولوژیک این جریانها بر بلوچ‌های ایران کمتر بوده است. ناسیونالیسم بلوچ در ایران برخلاف آنچه در پاکستان و افغانستان اتفاق افتاد، ماهیتی تجزیه‌طلبانه نداشته است. گروه‌های بلوچ تحت تأثیر پاکستان در ایران در سال ۱۳۵۸ سازمان دموکراتیک مردم بلوچستان را تشکیل دادند و خواهان خودمختاری بلوچستان در چارچوب سرزمینی ایران شدند. آنها با حکومت مرکزی درگیر شدند و در نتیجه منکوب گردیدند (طلوعی، ۱۳۹۷: ۱۱۳). بعدها گروه‌های چپ در بلوچستان فعالیت کردند و حوزه نفوذی برای خود پدید آوردند. آنان در اوایل انقلاب تلاش کردند خودمختاری به دست آوردن و تحرکات زیادی در این زمینه داشتند ولی موفق نشدند (حسین‌بر و ایرنگانی، ۱۳۹۴: ۱۸۴).

قوم بلوچ به دلیل دوری از مرکز، کمتر در تحولات بزرگی که حداقل در سده اخیر کشور را متأثر ساخته، نقش عمده‌ای ایفا کرده است. این عدم مشارکت میزان همگرایی این قوم را با ملت ایران متأثر ساخته است (کمانی، ۱۳۹۷: ۳۳). بلوچ‌ها نسبت به سایر گروه‌های قومی دارای زمینه‌های پرشمار برای واگرایی هستند. گسترده‌ترین میزان واگرایی بلوچ‌ها را باید در مکران، از گواتر تا بندرعباس جست‌وجو کرد (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۷۰). شکاف‌های مذهبی و اقتصادی و همجواری با بلوچ‌های پاکستان و افغانستان تأثیر بسزایی در ظهور گرایش‌های سیاسی گریز از مرکز دارد (غلامرضایی، ۱۴۰۰: ۴۵). در پیدایش وضعیت مرکزگریزی در بلوچستان دلایل گوناگونی وجود دارد که مهم‌ترین آنها انزوای جغرافیایی به تمام معناست. این منطقه هم از نظر طبیعی با مرکز و دیگر مناطق طبیعی کشور تفاوت نسبی دارد و هم از نظر انسانی و فرهنگی در انزوا مانده است.

از سال ۱۳۹۴ گروهی مسلح که خود را جندالله نامیده، دست به اقدامات ضد ملی و خرابکارانه زده است. تحرکات خونبار این گروهک باعث بروز برخی ناامنی‌ها در منطقه بلوچستان شده‌اند.

عرب‌ها: وجود اعراب ایرانی همواره زمینه‌ای فراهم کرده تا برخی از رهبران عرب همسایه وسوسه شوند و دفاع از حقوق آنان را مستمسکی برای مورد انتقاد قرار دادن حکومت‌های ایرانی قرار دهند. اعراب ایرانی پیوندهای ژرف سببی و نسبی با عشایر و طوایف

عراقی داشتند؛ از این رو دولت‌های عرب به‌ویژه عراق خود را پشتیبان آنها می‌دانستند و شناسنامه و هویت دقیقی برای آنها تهیه کردند (کریمی‌پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۹۲). وقوع انقلاب اسلامی و انقلابی شدن فضای کشور باعث شد که برخی تحرکات منسوب به ناسیونالیسم عربی پدید آید؛ اما وقوع جنگ تحمیلی مطالبات قوم‌گرایانه آنها را برای مدتی به حاشیه راند و گرایش به سمت اتحاد ملی را در آنها تقویت کرد. در سال‌های بعد بهبود وضعیت اقتصادی اعراب و تعلقات دینی آنها که عمدتاً شیعی هستند، موجب کاهش فعالیت قومی ضدامنیتی آنها شد. در عین حال زمینه‌های آسیب‌پذیری و تحرکات قوم‌گرایانه اعراب ایران را در فازهای مختلف می‌توان پیش‌بینی کرد. به عنوان نمونه می‌توان به چالش‌های ناشی از جنگ و بیکاری و جمعیت جوان اقوام عرب در کشور در مقایسه با وضعیت اقتصادی اعراب کشورها منطقه اشاره کرد که در جایگاه خود می‌تواند موجب باز تولید گرایش‌های قومی در سطح منطقه شود (غلامرضایی، ۱۴۰۰: ۴۴).

اگرچه در دهه‌های اخیر به‌ویژه در دوره جنگ بیشتر اعراب ایرانی ثابت کردند که ستون پنجم عراق نیستند؛ عده‌ای دست به اقدامات ضد ملی زدند. جنبشی با عنوان جنبش عربی آزادی‌بخش الاحواز در ۳۱ شهریور ۱۳۹۷ به رژه نیروهای مسلح در اهواز حمله کرد و حمام خون راه انداخت. پس از مدتی عوامل اصلی آن اقدام دستگیر و محاکمه شدند. مهم‌ترین جنبش‌های قومی در جدول شماره ۲ آورده شده است.

جدول ۲. مهم‌ترین تحرکات قومی

قوم	بانی و مؤسس	اقدام مهم	قدرت خارجی مداخله‌گر	سال	محور
گیلک	میرزا کوچک	جمهوری گیلان	شوروی	۱۳۰۰-۱۲۹۳	تشکیل جمهوری گیلان
کرد	قاضی محمد	جمهوری کردستان	شوروی	۱۳۲۴	تشکیل حکومت کرد
بلوچ	نخبگان، روحانیون، ریگی	سازمان دموکراتیک بلوچستان، جیش العدل	شوروی، کشورهای بیگانه	۱۳۸۵ و از ۱۳۹۴	خودمختاری و قیام علیه حکومت
آذری	جعفر پیشه‌وری	حکومت ملی آذربایجان	شوروی	۱۳۲۴-۱۳۲۵	استقلال و تشکیل حکومت
عرب	یبیار، اسود، نیسی	جنبش الاحوازیه	کشورهای عرب همسایه	۱۳۷۵	استقلال و ایجاد کشور عربی
ترکمن	چریک‌های فدایی خلق ایران	کانون فرهنگی و سیاسی مردم ترکمن	شوروی	۱۳۵۸	قیام علیه حکومت

(منبع: نویسنده)

تبیین و تحلیل مساله در مدل SWOT

پس از عنوان‌بندی، روند دیگر پژوهش از طریق تکمیل پرسشنامه انجام شد؛ سپس ماتریس ارزیابی عوامل داخلی شامل نقاط قوت و ضعف پس از انجام محاسبات مورد نظر تدوین شد. برای عوامل بیرونی نیز محاسبات مورد نظر انجام پذیرفت.

جدول ۳. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی، نقاط قوت

نقاط قوت	ضریب اولیه	ضریب ثانویه (ضریب اهمیت)	رتبه	ضریب نهایی
زیبایی فرهنگ و رسوم اقوام	109	0/135	3	0/405
برگزاری جشن‌های محلی	119	0/147	4	0/588
نقش اقتصادی مراسم و آیین‌های قومی	112	0/106	3	0/318

نقاط قوت	ضریب اولیه	ضریب ثانویه (ضریب اهمیت)	رتبه	ضریب نهایی
نقش اقوام در دفاع از ایران	120	۰/138	4	۰/552
بناهای تاریخی و معماری	118	۰/146	4	۰/584
شیوه‌های خاص زندگی	117	۰/144	3	۰/432
گردشگری داخلی	115	۰/141	3	۰/423
جمع	810	1		3/302

(منبع: نویسنده)

عدد 3/302 میانگین ضریب نهایی برای نقاط قوت به دست آمد.

جدول ۴. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی، نقاط ضعف

نقاط ضعف	ضریب اولیه	ضریب ثانویه (ضریب اهمیت)	رتبه	ضریب نهایی
تنوع زیاد	120	۰/135	4	۰/54
تأکید بیش از حد بر رسوم قومی	112	۰/126	3	۰/378
برخورد نامناسب با اقوام دیگر	90	۰/101	3	۰/303
تأکید بر رسوم تفرقه‌برانگیز	95	۰/046	2	۰/092
جک‌سازی و تحقیر اجتماعی	110	۰/124	4	۰/496
عدم پذیرش اقوام در ساختار مدیریتی	120	۰/135	4	۰/54
تأکید بر حذف مناسک و آداب و رسوم اقوام	102	۰/115	2	۰/230
عدم حمایت جدی از سرمایه‌گذاری	111	۰/125	3	۰/375
امنیتی کردن فضای جغرافیایی اقوام	117	۰/132	4	۰/528
جمع	887	1		3/39

(منبع: نویسنده)

پس از محاسبه ضرایب اولیه و ثانویه میانگین 3/39 برای نقاط ضعف به دست آمد.

جدول ۵. ماتریس ارزیابی عوامل خارجی، فرصتها

فرصتها	ضریب اولیه	ضریب ثانویه (ضریب اهمیت)	رتبه	ضریب نهایی
نقش مثبت اقوام در تاریخ کشور	119	۰/138	4	۰/552
آیین‌ها و رسم‌های اجتماعی	120	۰/139	4	۰/556
جذب سرمایه خارجی	90	۰/105	3	۰/42
ایجاد بازارچه‌های سنتی اقوام	101	۰/117	3	۰/351
تعمیق روابط اقتصادی در دو سوی مرز در مناطق اقوام	117	۰/136	3	۰/408
شناسایی تهدیدهای مشترک در مناطق اقوام	100	۰/116	3	۰/348
نقش‌آفرینی هم‌تکمیلی در تأمین منابع	98	۰/114	3	۰/342
جذب گردشگر و گردشگری مرزی	116	۰/135	2	۰/27
جمع	861	1		3/247

(منبع: نویسنده)

تهدید شمردن تنوع اقوام قطعاً پذیرفته نیست؛ مگر اینکه حکمرانی درستی بر آنها انجام نگیرد. این تنوع می‌تواند بستری برای شکوفایی بیشتر باشد. ماتریس عوامل خارجی (فرصت‌ها) برای این بررسی عدد 3/247 را نشان می‌دهد.

جدول ۶. ماتریس ارزیابی عوامل خارجی، تهدیدها

تهدیدها	ضریب اولیه	ضریب ثانویه (ضریب اهمیت)	رتبه	ضریب نهایی
تجمع گروه‌های مرکزگرای در مناطق اقوام	112	0/131	4	0/524
تشدید اختلافات قومی	107	0/125	4	0/5
عدم توسعه مناطق قومیتی	120	0/141	4	0/564
خرابکاری در قالب حمایت از اقوام	100	0/117	2	0/234
سوء استفاده از زبان مشترک در دو سوی مرز	100	0/117	3	0/351
گسترش فعالیت‌های تبلیغی	100	0/117	3	0/351
موقعیت جغرافیایی	98	0/115	4	0/46
تحریک احساسات مذهبی	115	0/135	3	0/405
جمع	852	1		3/389

(منبع: نویسنده)

ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (تهدیدها) پس از تکمیل و محاسبه ضرایب اولیه و ثانویه به عدد 3/389 رسید. ستون آخر ماتریس‌های ارزیابی عوامل به ضریب نهایی برای هر یک از عوامل اختصاص داده شد که به ترتیب ضریب نهایی برای ۴ عامل پیش گفته اعداد 3/302 برای نقاط قوت، 3/39 برای نقاط ضعف، 3/24 برای فرصت‌ها و 3/389 برای تهدیدها به دست آمد. با توجه به ویژگی‌های ساختاری مدل سوات، چهار استراتژی اصلی در آن قابل طراحی است. در استراتژی SO تلاش می‌شود از نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی استفاده گردد. در استراتژی ST تلاش می‌گردد نقاط قوت درونی تقویت و تهدیدات بیرونی کم شود. در استراتژی WO سعی بر کم کردن نقاط ضعف و استفاده از فرصت‌هاست. در نهایت در استراتژی چهارم WT تلاش می‌شود ضمن کم کردن ضعف‌های درونی، تهدیدات بیرونی نیز برطرف گردند.

جدول ۷. ماتریس استراتژی‌ها

نقاط قوت-S	نقاط ضعف-W	
استراتژی SO	استراتژی WO	فرصت‌ها-O
استراتژی ST	استراتژی WT	تهدیدات-T

با توجه به اعداد به دست آمده از چهار شاخص مورد بررسی، عدد 3/39 برای تهدیدها از سایر اعداد بزرگتر است. در ماتریس ارزیابی موقعیت و اقدام استراتژیک در این بررسی اعداد به دست آمده حکایت از تدافعی بودن راهبردها دارد. به بیان دیگر، وجود ضعف‌های داخلی، تهدیدات خارجی را تشدید کرده است.

نتیجه

پیدایش مرکزگرایی از عملکرد حکومت و نوع حکمرانی آن تأثیر می‌پذیرد. حکمرانی مطلوب اساساً زمینه مرکزگرایی را از بین می‌برد. با از بین رفتن مرکزگرایی بستر برای مرکزگرایی می‌شود. در چنین شرایطی تلاش دشمنان یک ملت برای بازی با مهره اقوام کشور بی‌فایده خواهد بود؛ اما در صورت پیدایش زمینه‌های مرکزگرایی به دلیل عملکرد حکومت، بخشی از انرژی و هزینه‌های

ملت صرف تلاش برای تقویت انسجام ملی و از بین بردن زمینه‌های مرکزگریزی خواهد شد. ناگفته روشن است که مرکزگریزی یک معلول است و برای دوام قوام و بقای کشور باید علت یا علل مرکزگریزی را از بین برد.

یافته‌های این پژوهش تأکید دارند که عدم فراگیری توسعه و عدالت نسبی در کشور و عدم توجه به مناطق اقوام به‌ویژه اقوام مرزنشین زمینه دخالت بیگانگان را فراهم کرده و بستر برای مرکزگریزی فراهم شده است. نابرابری در تخصیص بودجه و نابرابری در آمایش سرزمین هم مزید بر علت است. چنانچه این روند دوام یابد مرکزگریزی تشدید خواهد شد. در نتیجه پیشنهاد می‌گردد زمینه‌های مرکزگریزی تضعیف گردد و مرکزگرایی تقویت شود. عدالت بازتولید و گسترش یابد و توسعه مناطق به‌ویژه مناطق اقوام مورد توجه جدی قرار بگیرد. با توجه به یافته‌های کمی پژوهش در مدل سوات، تغییر استراتژی‌ها و کارآمد شدن حکمرانی یک ابزار مهم و توانمند برای رفع مشکل مرکزگریزی است. با در نظر گرفتن نتایج به دست آمده از تحلیل SWOT برای از بین بردن مرکزگریزی و تقویت مرکزگرایی، عملیاتی کردن راهبردهای جدول شماره ۸ پیشنهاد می‌شود. باید تلاش گردد ضعف‌های درونی برطرف شود و تهدیدات بیرونی به حداقل برسد. ناگفته روشن است که برطرف کردن ضعف‌های درونی به بازتولید و بازتوزیع عدالت، رفاه، امنیت و به طور کلی توسعه منجر خواهد شد که در نتیجه آن زمینه تهدیدات خارجی به تدریج از بین می‌رود؛ چرا که سرمایه اجتماعی تقویت می‌گردد؛ در نتیجه هر گونه اقدامی در این خصوص باید با در نظر گرفتن تقویت زمینه‌های مرکزگرایی باشد.

جدول ۸. استراتژی‌های پیشنهاد شده بر اساس (SWOT)

ردیف	استراتژی
۱	SO1. استفاده از ظرفیت‌های مادی اقوام در جهت توسعه
۲	SO2. استفاده از ظرفیت‌های انسانی اقوام در جهت توسعه
۳	WO1. حمایت از تنوع فرهنگی در راستای هویت ملی
۴	WO2. پرهیز از تحقیر اقوام
۵	ST. استفاده از اقوام در امور مدیریتی

منابع

- احمدی‌پور، زهرا و همکاران (۱۳۸۹) تحلیل قومیت و هویت قومی در ایران جهت امنیت پایدار، فصلنامه علمی-پژوهشی انتظام اجتماعی، ۲ (۱)، ۳۵-۶۲.
- امیری، علی (۱۴۰۰) تحلیل پراکنش نیروهای مرکزگرا و مرکزگریز در استان کرمانشاه، جغرافیا و توسعه، ۱۹ (۶۴)، ۲۳۷-۲۶۴.
- باصری، بیژن (۱۴۰۲)، ارزیابی وضعیت نابرابری در استان‌های ایران: جهت‌گیری‌ها و دستاوردها، پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۲۸ (۹۴)، ۱۷۵-۲۲۴.
- بخشایشی اردستانی، احمد و همکاران (۱۴۰۰) بررسی واگرایی و همگرایی اقلیتهای قومی و مذهبی در پایداری فرهنگی (مطالعه موردی: مناطق کرد نشین و بلوچ نشین ایران)، فصلنامه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۳ (۵)، ۱۲۷-۱۴۴.
- پناهی سمنانی، محمد (۱۳۷۴) شاه سلطان حسین صفوی تراژدی ناتوانی حکومت، انتشارات کتاب نمونه.
- پیشگاهی فرد، زهرا و امیدوی‌آوج، مریم (۱۳۸۸) ارتباط بین دراکندگی اقوام ایرانی و امنیت مرزها، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۵ (۱)، ۷۱-۴۸.
- حافظانیا، محمدرضا، احمدی‌پور، زهرا و قادری حاجت، مصطفی (۱۳۸۹) سیاست و فضا، پژوهشکده امیرکبیر.
- حافظانیا، محمدرضا (۱۳۹۲) جغرافیای سیاسی ایران، انتشارات سمت.
- حسنی، غلامرضا (۱۳۸۸)، روند و فرایند تحولات تاریخی ساختار فرهنگی-اجتماعی اقوام ایرانی با تأکید بر قوم ترکمن، پژوهشنامه علوم اجتماعی، ۳ (۱)، ۱۶۸-۱۵۱.
- حسین‌بر، محمدعثمان و ایرندگانی، یونس (۱۳۹۴)، جنبش چپ در بلوچستان ایران در اوایل انقلاب اسلامی، فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۵ (۷۰)، ۱۶۰-۱۹۸.
- سراج، محسن و باصری، انیسه (۱۴۰۳)، چریک‌های فدائی خلق، مساله ملی و غائله گنبد و کردستان، مجله تاریخ ایران، ۱۷ (۲)، ۳۰-۷.

- سلیمی سبحان، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل تاریخی عوامل مؤثر بر همگرایی و واگرایی اقوام ایرانی (نمونه پژوهی: قوم کرد)، فصلنامه علمی-ترویجی مطالعات تاریخ انتظامی، ۳ (۸)، ۷۵-۹۸.
- سوری، احد و همکاران (۱۴۰۳)، ارائه مدل سازگاری فرهنگی قوم لر در دهه پایانی قرن چهاردهم، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، ۱۹ (۵۸)، ۱۴۹-۱۶۶.
- طلوعی، هادی (۱۳۹۵)، رابطه مناسبات قومی و امنیت در استان سیستان و بلوچستان، فصلنامه سیاست، ۳ (۱۰)، ۱۰۷-۱۲۲.
- عسگری، محمود و همکاران (۱۳۹۹) ژئوپلیتیک قومیت‌ها در تحولات ژئوپلیتیکی همگرایی و واگرایی غرب آسیا با تأکید بر ج.ا.ایران، فصلنامه محیط راهبردی، ۴ (۱۱)، ۲۷-۶۴.
- غلامرضایی، علی (۱۴۰۰)، قومیت‌گرایی و شکل‌گیری تهدید ناسیونالیسم قومی در ایران، فصلنامه مطالعات جنگ، ۳ (۸)، ۳۵-۴۹.
- فتح‌الهی، جمال و همکاران (۱۳۹۶) شکاف توسعه در استان‌های ایران، دو فصلنامه علمی-تخصصی پژوهش‌های اقتصاد توسعه و برنامه‌ریزی، ۶ (۱)، ۹۹-۱۱۸.
- فرهودی‌مقدم، محمدرامید و قوام، عبدالعلی (۱۳۹۹)، دولت - ملت‌سازی ابتر، اصلی‌ترین دلیل بحران‌های مداوم در خاورمیانه، فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه، ۲۷ (۳)، ۷-۴۱.
- قنبری برزبان، علی و ظهیری کیا، مصطفی (۱۴۰۲)، هویت قومی در جامعه ایرانی: همگرایی یا واگرایی (مرور نظام‌مند مطالعات کمی از ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۱)، دو فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، ۱۴ (۲)، ۲۲۷ تا ۲۵۲.
- کاویانی‌راد، مراد (۱۳۸۹)، ناحیه‌گرایی در ایران از منظر جغرافیای سیاسی، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کمانی، سید محمدحسین (۱۳۹۷) پتانسیلهای همگرایی اقوام ایرانی، کارفرما اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان فارس، مجری دانشگاه پیام نور شیراز.
- کریمی‌پور، یدالله (۱۳۷۹)، مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان، انتشارات جهاد دانشگاهی تربیت معلم.
- کریمی‌پور، یدالله و محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۸)، ژئوپلیتیک ناحیه‌گرایی و تقسیمات کشوری ایران، نشر انتخاب.
- گراوند، قدرت‌الله و همکاران (۱۳۹۷)، تحول مفهومی دو اصطلاح لر و لرستان در منابع تاریخ ایران اسلامی، پژوهش‌نامه تاریخ اسلام، ۸ (۳۱)، ۱۴۵-۱۲۱.
- مجتهدزاده، پیروز و عسگری، سهراب (۱۳۹۲) جغرافیای سیاسی و ژئوپولیتیک (عمومی و ایران)، دانشگاه پیام نور.
- محمدی، شعبان، رضایی، احمد (۱۳۹۸)، بررسی جامعه شناختی گرایش به قومیت‌گرایی در آذربایجان از منظر پان ترکیست‌ها، فصلنامه توسعه اجتماعی، ۱۳ (۳)، ۲۹-۵۶.
- محمدیان، مهرداد و همکاران (۱۴۰۱)، واکاوی پدیده قومی‌گرایی؛ ریشه‌ها و پیامدها در مناطق آذری‌نشین، فصلنامه آفاق امنیت، ۱۵ (۵۴)، ۲۵۸-۲۲۹.
- نظم‌فر، حسین و همکاران (۱۳۹۷)، بررسی نابرابری‌های توسعه در استان‌های کشور در راستای تحقق توسعه پایدار، فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۵ (۹۴)، ۳۳۹-۲۹۷.
- نوذری، عزت‌الله (۱۴۰۱) تاریخ اجتماعی ایران، انتشارات خجسته.
- وفایی، الهام و همکاران (۱۳۹۷)، ارزیابی رفاه اجتماعی و همگرایی رفاه استان‌های ایران برای سنجش توسعه مناطق ایران، فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، ۱۲ (۳)، ۱-۲۳.

Ahmady-poor, Z. and et al, (2010) Analysis of ethnicity and ethnic identity in Iran toward stable security, Journal of Social Order, 2(1), 35-62 [In Persian].

Amiri, A. (2021) Analysis of Distribution of Centrifugal and Centripetal Forces in Kermanshah Province, geography and Development, 19 (64), 237-264. [In Persian].

Asgari, Mahmoud and et al. (2012) Geopolitics of ethnicities in geopolitical developments of convergence and divergence of West Asia with impact on the Iranian region, Strategic Environment Quarterly, 4(11), 27-64 [In Persian].

- Bakhshaishi Ardestani, A. and et al. (1400) Study of the Divergence and Convergence of Ethnic and Religious Minorities in Cultural Sustainability (Case Study: Kurdish and Baluchi Regions of Iran), *Quarterly Journal of Sustainable Development of Geographic Environment*, 3(5), 127-144, [In Persian].
- Baseri, B. (2023), Assessing the Status of Inequality in Iranian Provinces: Directions and Achievements, *Iranian Economic Research*, 28(94), 175-224 [In Persian].
- Hafeznia, M.R. and et al (2010), *Politics and Space*, Papoli Publication, Mashad, Iran [In Persian].
- Hafeznia, M.R. (2013) *Political Geography of Iran*, Samt Publications, Tehran, Iran [In Persian].
- Hasani, Gh. (2009), The trend and process of historical changes in the cultural-social structure of Iranian ethnic groups with emphasis on the Turkmen ethnic group, *Journal of Social sciences*, 3(1), 151-168 [In Persian].
- Hosseini, M.o. & Irandegani, y. (2015) The Left Movement in The Early Islamic Revolution in Iranian Baluchestan, *Social Sciences*, 25(70), 160-198 [In Persian].
- Farhodimoghaddam, M. & Ghavam, A. (2010), Abandoned State-nation building is the main reason for the ongoing crises in the Middle East, *Quarterly Journal of Middle East Studies*, 27(3), 7-41 [In Persian].
- Fathollahi, J. and et al (2017), The development gap between Iranian provinces, *Bi-Quarterly Scientific-Specialized Journal of Development Economics and Planning Research*, 6 (1), 99-118 [In Persian].
- Ghanbari Barzian, A. & Zahirikia, M. (2023), Ethnic Identity in Iranian Society: Convergence or Divergence (Systematic Review of Quantitative Studies from 2002 to 2022), *Iranian Social Bi-Quarterly*, 14(2), 227-252 [In Persian].
- Gholamrezaee, A. (2021), Ethnicity and the Formation of the Threat of Ethnic Nationalism in Iran, *Quarterly Journal of War Studies*, 3(8) 35-49 [In Persian].
- Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis – where are we now? *Journal of Strategy and Management*, 3(3), 215-251.
- Joane, N. (1978), The Conditions of Ethnic Separatism: The Kurds in Turkey, Iran, and Iraq, presented at Seventy-Third Annual Meeting of the American Sociological Association (San Francisco, California, 1-33
- Kavianirad, M. (2010), Regionalism in Iran from a geopolitical perspective, Institute for Strategic Studies [In Persian].
- Kamani, M.H. (2018), Potentials for convergence of Iranian ethnic groups, Payam Noor University [In Persian].
- Karimipour, Y. & Mohammadi, H. (2009), *The Geopolitics of Regionalism & Iran's Administrative Division*, Entekhab Publication, Tehran, Iran [In Persian].
- Geravand Q. and et al (2018), Conceptual evolution of the two terms "Lur" and "Luristan" in the sources of Iranian Islamic history. *islamhistory*, 1 (31), 121-145 [In Persian].
- Mojtahedzadeh, P. & Asgari, S. (2013), *Political Geography and Geopolitics*, Payam Noor University Publications [In Persian].
- Mohammadi, Sh. & Rezaee, A. (2019), The Sociological Study of Ethnocentrism in Iranian Azerbaijan from the Pan-Turkists' Point of View, *Quarterly Journal of Social Development*, 13(3), 29-56 [In Persian].
- Mohammadian, M. and et al (2022), Analysis of the Phenomenon of Ethnicity; Roots and Consequences in Azeri Areas, *Security horizons*, 15(54), 229-258 [In Persian].
- Nazmfar, H. and et al (2018), The Inequality of Development in the Provinces in Order to Achieve Sustainable Development, *Majlis & Rahbord*, 25(94), 297-339 [In Persian].
- Nouzari, E. (2022), *Social History of Iran*, Khojasteh Publications, Tehran, Iran [In Persian].
- Pishgahifard, Z. and Omidi-Avj, M. (2009) The relationship between Iranian ethnic fragmentation and border security, *Geopolitics Quarterly*, 5(1), 48-71 [In Persian].
- Saraj, M. & Baseri, A. (2024), The People's Devotion Guerrillas, the National Issue and the Troubles of Gonbad and Kurdistan, *History Magazine*, 17(24), 7-30 [In Persian].
- Panahi-Semnani, M. (1995), *Shah Sultan Hussein Safavi: The Tragedy of Government Incompetence*, Ketab Nemone Publications, Tehran, Iran [In Persian].
- Salimi Sobhan, M.R. and et al (2016), Historical study and analysis of factors affecting the convergence and divergence of Iranian ethnic groups (case study: Kurdish ethnic group), *Quarterly Scientific-Promotional Journal of Police History Studies*, 3(8), 75-98 [In Persian].

- Sori, A. and et al (2024), Presenting a model of cultural adaptation of the Lor people in the last decade of the 14th century, Quarterly Journal of Intercultural Studies, 19(58), 149-166 [In Persian].
- Toloe, H. (2016), The Relationship between Ethnic Relations and Security in Sistan and Baluchestan Province, Politics Quarterly Journal, 3(10), 107-122 [In Persian].
- Vafae, E. and et al (2018), Evaluating social welfare and convergence of welfare of Iranian provinces to measure the development of Iranian regions, Quarterly Journal of Economic Modeling, 12(3), 1-23 [In Persian]
- Wimmer, A. (2014), Nation Building. A Long-Term Perspective and Global Analysis, European Sociological Review, 1-18
- <https://www.britannica.com/money/development-theory>
- <https://newspaper.hamshahrionline.ir/kRgj5>
- <https://www.ethnologue.com/country/IR/>